

Любомир Крупа

АНАЛІЗ СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ ТА ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ – УВО, ОУН, СС «ГАЛИЧИНА»

Тернопільський комерційний інститут

Українська греко-католицька церква з початком ХХ століття радикально змінила свою внутрішню та зовнішню діяльність. За словами І. Франка, це було пов'язано з приходом на митрополичий престол у Львові Андрея Шептицького, особи, яка замінила «запліснілу псевдоцерковщину» на «чисту галицько-руську мову», говорить «як рівний до рівних», «далеко ширше познайомлений з сучасною наукою», «говорить про речі як європеець, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним», не зловживає цитатами і т. д. [1, 2-5]. Церква на початку минулого століття ще мала незаперечний вплив на суспільство та політику зокрема. Для українців Церква асоціювалася не тільки з теологічними дискусіями та релігійною обрядовістю, а сприймалася, з огляду на відсутність власної держави, як інституція, що відстоювала національні інтереси та продукувала українську інтелігенцію, еліту.

Перебування Західної України у складі Польщі, яка після Першої світової війни отримала мандат на ці території, особливо загострювало релігійне питання, оскільки окупаційна влада, попри демократичні прояви, за допомогою поширення католицького обряду намагалася полонізувати українців та білорусів. За таких обставин греко-католицька церква виступала установою, яка не тільки підтримувала національну стійкість, а й намагалася її розвинути та поширити (заснуванням сиротинців, спонсоруванням діяльності

шкіл, просвітніх та наукових товариств, залученням української діаспори до життя Краю) [2, 34; 3, 3; 4, арк. 2; 5, 205-208; 6, арк. 2].

Міжвоєнний період ХХ століття поставив українців у дуже невідгідне політичне становище, яке витворило в суспільстві два основних напрямки боротьби за створення незалежної соборної держави: легітимний та революційний. До першого напрямку належали легальні політичні партії та УГКЦ на чолі з Шептицьким, до другого – підпільні організації УВО, ОУН. Ці групи не поборювали одна одну, але методи їх боротьби радикально відрізнялися, що спричиняло часті взаємні звинувачення та непорозуміння.

Уперше «натягнуті» відносини між митрополитом та українським підпіллям проявилися під час приїзду польського Президента до Львова. Про це ми довідуємося зі звітів польської поліції, яка збирала детальну інформацію про ставлення «нацменшин» до керівника держави [7, арк. 4 зв., арк. 12]. 3 вересня 1924 р., напередодні приїзду високого гостя, до митрополита надійшов лист від анонімного автора – члена УВО, в якому зазначалося: «Просимо, щоб Ваша Екселенція зволили здержатися від всякої участі в намічених урочистостях в якій-небудь формі, в часі і місцю... Коли б Ваша Екселенція не зволили нашому прохання, тоді б ми були приневолені унеможливити контакт в якій-небудь формі Вашої Екселенції з Президентом всіма засобами, які стоять до диспозиції наших дієвих частин (...) оповістимо цей лист і вияснимо відповідальність Вашої Екселенції за неминучі жертви» [7, арк. 13].

Сьогодні важко об'єктивно визначити реакцію митрополита на лист. Але Шептицький як керівник греко-католицької церкви не мав можливості уникнути зустрічі з Президентом, а як духовна особа високого рангу не міг дозволити пролиття крові, що могло призвести до фатальних

наслідків для українців Галичини. Невідомо, як розгортались «закулісні події»: чи велись переговори між церковною владою та керівниками УВО, чи хід прийому польського гостя задовольнив підпільну організацію, однак можна відзначити, що кінцевий результат не мав радикального характеру. Аналізуючи цю подію, варто вказати на те, що анонімний лист відіграв свою роль – відобразив ставлення українців до окупаційної влади.

Митрополит Андрей Шептицький усією діяльністю яскраво демонстрував своє прагнення до утворення української держави. Однак розглядав реалізацію такої можливості виключно християнськими методами – «муравлиною працею» [8, 358-362], терпимістю, здобуттям високої освіти та взаємоповагою, любов'ю в першу чергу до братів-українців, а також ворогів. З цього огляду архієпископ значну частину своєї уваги зосереджував на вихованні молоді у рамках християнського патріотизму [9, 19-20]. Часто виступав ініціатором створення і фінансування молодіжних організацій [10, 5], отримував свастики відзнаки від керівництва «Пласту» [10, 5], особливо піклувався після Першої світової війни про сиріт, які залишилися без батьків і могли бути втраченими для нації [11, арк. 65].

Увага владики до молодіжного питання не була безпідставною. Митрополит розумів, що молодечий запал і недосвідченість – зручна зброя в руках провідників підпілля, розумів, що юнак, який не має змоги звірити справедливість своїх дій ні з ким, крім свого підпільного наставника, наражений на велику небезпеку, а вимога секретності з боку підпільного проводу негативно впливає на виховний процес і взагалі на подальшу долю молоді особи. Підпілля відкидало думку батька, родини, священика, залишаючи тільки за собою право називатися незаперечним авторитетом. Такі вимоги підпілля насторожували архієпископа Шептицького. Щиро пе-

реживаючи за українську молодь, він її застерігав: «Ви мусите з'ясувати собі, що легковаження гадки й досвіду старших є відкиненням авторитету віку й досвіду, та що упадок авторитету є завжди небезпечний. Хто відкидає авторитет старших, – легко відкине авторитет батьків, а відтак і кожний інший авторитет у народі. В кінці дійде до того, що буде відкинений авторитет Церкви, Бога і всякої етики» [12, 105].

Дотримуючись принципів християнського патріотизму, митрополит не міг змиритись також із методами боротьби ОУН. Це не була особиста неприязнь, а тверезий погляд на ситуацію, бо кожна акція оунівців викликала з боку польського уряду все радикальніші антиукраїнські дії. Шептицький, будучи прихильником еволюційних законів діалектики, а також маючи конкретні конструктивні задуми, не міг їх упровадити в життя через зростаючу ворожість поляків до українців. Тривогу викликало у владики підпілля як форма боротьби з владою, а також його націоналістичний та комуністичний зміст. Керуючись такими мотивами, Шептицький у посланні до молоді, написаному в 1932 р., вказував, що «всяка конспірація є завжди так небезпечна, бо за нею йдуть невідступні її товариші: провокація і зрада; бо мусить бути получена з тайною, навіть для найближчих, якою звідси прикрашений кожний обман. Для молодих конспірація тим небезпечна, що так їх манить» [12, 106].

Митрополит Андрей розумів потрібність українського підпілля і його значення у протистоянні з наступом полонізації та комунізму, але він не погоджувався, щоб авангардом цього протистояння була молодь. Існування комуністичного підпілля теж загрожувало молодим максималістам: не розібравшись у суті справи, юнак замість оунівця ставав підпільним комсомольцем [13, 376-379].

Вбачаючи в активному українському молодіжному русі небезпеку для себе, польський уряд розпочав репресійні заходи,

спрямовані проти нього. В першу чергу зазнала тиску організація «Пласт» та пластова старшина, згодом наступила заборона її діяльності на Волині. Не отримавши бажаних результатів, поліція вдалась до більш рішучих заходів: 26 вересня 1930 р. «Пласт» було остаточно заборонено на території Східної Галичини. Це був значний удар по українському молодіжному рухові, а також і по українству взагалі. Правда, подібні дії польської влади, починаючи з 1930 р., були характерними, жорсткість їх пояснювалась активізацією діяльності ОУН та поширенням у Європі шовіністично-фашистських настроїв.

Шептицький розумів критичність ситуації – небезпеку розпорошення національної молоді. Щоби цього не допустити, за дорученням митрополита було утворено товариство українських студентів-католиків «Обнова». Товариство дещо компенсувало втрату, але не змогло повноцінно замінити «Пласту», який своєю діяльністю огортав усі вікові групи молоді. Ще однією нагодою для створення молодіжної організації стало святкування 1900 річниці Воскресіння Христового у 1933 р. За дорученням Шептицького владика І. Бучко підготував статут католицького товариства, яке згодом дістало назву «Українська молодь Христові».

На початку 30-х років духовенство мало значний вплив на молодіжне середовище, це досягалося завдяки діяльності Католицької акції, «Просвіти», «Рідної школи», що перешкоджало широкому залученню молоді до підпільної діяльності. Щоби протидіяти християнській роботі серед молоді, комуністична партія вдалась до поширення агітаційної літератури, спрямованої на підрив авторитету митрополита і молодіжного католицького руху. Показовим прикладом була реакція КПЗУ на з'їзд УМХ у Львові: «Рушила чорна реакція на завоювання широких мас молоді. Чи може молодь йти за цею чорною реакцією з-під знаку Шептицького і Хомишина,

що явно і послідовно пруть до згоди між українською та польською буржуазією – мовляв «всяка влада приходить від Бога – треба їй покорятися». Та сьогоднішня ультралояльна, хрунівська політика українського клеру надто зрозуміла для молоді. Тому й не дивно, що українські націоналісти з ОУН змушені виступити проти цього з'їзду» [14, арк. 14].

Документ засвідчує, що Католицька акція ставала на перешкоді як правому, так і лівому крилу підпілля. Це породжувало і викликало протистояння між провідниками ОУН та керівництвом акції. Конфлікт вилився у вбивство І. Бабія в 1934 р. – українського діяча, який брав найактивнішу участь в організації УМХ і був директором Архієпископського інституту Католицької акції [15, 78].

Дії українських бойовиків викликали подив, обурення і протест усіх національно свідомих верств Галичини. Не міг не відреагувати на таку подію і митрополит, який особисто знав І. Бабія і щиро цінував діяльність «праведного християнина» на педагогічній ниві. Збереглась чернетка записів Шептицького з цього приводу, написана 27 липня 1934 р., а також відозва, опублікована 2 серпня 1938 р. в «Львівських архієпархіальних відомостях». Ці два документи за змістом відрізняються один від одного. В чернетці наголошено на ролі молоді у поточних подіях: «Від кількох літ множаться случаї, якими люди (...) стараються заволодіти умами нашої молоді; не на те щоби виховувати її на корисних горожан, але на те, щоби уживати їх яко сліпе оруддя божевільного терору, яким доводять наш нарід до загибелі, повної руїни. Самозванці-провідники відтягають навіть шкільну молодь від праці й під позором чи притекстом посвяти за нарід і вітчину пхають молодих людей прямо до божевільних злочинів» [16, арк. 1]. Цілком очевидно, що під «самозванцями-провідниками» митрополит розумів провід ОУН, який перебував за кордоном і звідти проводив активне вербування молоді до підпільних лав.

Однак опублікована відозва Шептицького була набагато гостріша та конкретніша, аніж у чернетці: «Злочин є все злочином, що святій справі (здобуття незалежності для України – Л. К.) не можна служити закривавленими руками». Тут виявилася непохитна позиція митрополита Андрея, якої він дотримувався впродовж свого духовного життя, вірячи, що не терор приносить свободу людям, а Воля Божа, мудрість, праця та жертовність. Тому не дивно, що митрополит з обуренням писав не стільки про вбивцю, скільки про його наставників: «Достойний ученик провідників українських терористів, що безпечно сидючи за границями краю, наші діти вживають до убивства їх батьків, а самі в безіменній авреолі героїства тішаються вигідним життям, стягаючи жертви заграничних патріотів, призначені для народу, котрого добро нищать» [17, 217].

Вбивства та спроби вбивств, які вчинила ОУН на початку 30-их років (їх було близько 60), призвели до посилення антиукраїнських настроїв у польських колах. Шептицький був переконаний, що терористична діяльність поглиблює взаємну ненависть не тільки з поляками, але й серед українців. По-перше, польська поліція активізувала боротьбу проти українських націоналістів і населення взагалі, по-друге, необдуманість убивств призвела до посилення внутрішніх протиріч у самій ОУН, виник і почав з кожним роком поглиблюватись «міжпоколінний» конфлікт. Керівництво українського підпілля перебувало за межами Польщі, тому молода підпільна генерація у Галичині вважала саме себе істинними революціонерами і через це менше звертала уваги на укази керівного проводу. За життя Є. Коновальця конфлікт в організації вдавалось стримувати силою авторитету провідника, але після його трагічної загибелі суперечності призвели до розколу ОУН на дві частини попри усі запобіжні заходи українських політиків, громадських діячів [18, арк.2].

Шептицький особисто писав з цього приводу до А. Мельника: «Ціле українське громадянство домагається як умову конечно потрібну Ваше порозуміння з Бандерою та ліквідування так страшно шкідливого для української справи роздору. Видається немислиме щоби ОУН приносило нам по большевицькій навалі домашню війну і всі нещастя які вона спричинює» [19, арк. 2]. Митрополит звертався до Мельника не тільки з тієї причини, що він у свій час був управляючим церковного лісництва, але й через те, що не поділяв запалу молодих націоналістів, які протиставили себе старшому поколінню.

Німецьке командування активно цікавилось ситуацією у Східній Польщі і намагалось використати ОУН для підняття повстання у Галичині проти радянського режиму, над планом якого працював із 1938 р. адмірал Канаріс [20, 72]. Варто зазначити, що в ситуації, яка склалась, митрополит був прихильником союзу з Німеччиною. Владика найбільше прагнув не допустити, по-перше, поширення комуністичної ідеології (антирелігійної) на територію Західної України, а також католицького Заходу і, по-друге, територіальної залежності від УРСР, тобто від Москви. Оскільки найімовірнішим опонентом комунізму була Німеччина, вибір автоматично припадав на неї, як на захисника від «безбожного Сходу». Звичайно, ніхто не міг припустити, що органічно несумісні політичні системи можуть між собою домовитись (серпень 1939 р.), більше того – «В випадку територіальних і політичних перетворень в областях, які належать Польській державі, сфери впливу Німеччини і СРСР будуть розмежовані приблизно по лінії рік Нарва, Вісла і Сян» [21, 62].

Оскільки пакт Молотова-Рібентропа був тактичним маневром Третього Рейху, уже, як відомо, 22 червня 1941р. Німеччина напала на СРСР. Енергійне просування німецької армії в глибину України викликало ейфорійні настрої не тільки

в простих галичан, але й серед інтелігенції та духовенства, адже німецька влада коректно ставилась до місцевого населення (розглядаючи Західну Україну як частину колишньої Австро-Угорщини, а значить частину «цивілізованої» Європи).

Українська преса була переповнена похвальними відгуками на адресу німецького війська. Апогей емоцій викликало проголошення незалежності України 30 червня 1941 р., а також інформація, що нібито німецька влада дала на це офіційний дозвіл. Про емоційний стан населення можна дізнатись з періодичної преси. Так, газета «Самостійна Україна» 1 липня 1941 р. надрукувала статтю під заголовком «Будуємо державу», в якій повідомлялося: «(...) відчитано привіт митрополитові Шептицькому. Митрополит передав зборам своє пастирське благословення (митрополиту було повідомлено членами ОУН (б), що всі заходи проводяться за неофіційним дозволом німецької влади – Л. К.). Потім відчитано привіт німецьким воякам, вождеві народу, Адольфові Гітлерові – оклики «Слава» й «Гайльт» виразно засвідчували справжні почування українців» [19, арк. 17 б.].

Митрополит Шептицький, який щиро вболівав за майбутнє свого народу, поділяв радість співгромадян, тому звинувачувати його у «колабораціонізмі» з фашистами у цьому випадку немає ніяких підстав. Свої переживання кир Андрей висловив у пастирському посланні, яке було видане з нагоди проголошення незалежності Української держави. «З волі всемогучого Бога в Тройці Єдиного зачалася Нова Епоха в житті Державної Соборної Самостійної України... Карністю і солідарністю, совісним сповненням обов'язків докажіть, що Ви дозріли до Державного життя. Побідоносну Німецьку Армію витаємо як освободительку від ворога. Установленій владі віддаємо належний послух. Узнаємо Головою Краєвого Правління Західних Областей України Пана Ярослава Стецька (...)» [19, арк. 17 а.]

Боротьбу за визволення України вела відома уродженка Полтавщини Оксана Мешко, яку уперше заарештували разом із сестрою Вірою у 1947 р. за причетність до національного підпілля в часи німецької окупації. Згодом Оксана Мешко стала співзасновницею української Гельсинської спілки.

Названі окремі факти підтверджують, що до боротьби за незалежність України піднімалися патріотки не лише на Тернопіллі. Зрозуміло, що в Львівській, Дрогобицькій, Івано-Франківській області, на Волині для повстанської боротьби були кращі умови, тому тут вона велась цілеспрямовано і тривалий час.

Як пише м. Продум, для того, щоб здійснити перехід до цивілізованих умов подальшого розвитку, народові довелося «пройти вузькою стежкою, балансуючи між численними прірвами – тоталітаризму і анархії, шовінізму і космополітизму, романтизму і еклектизму. Наявність позитивного і негативного світового досвіду організації суспільства, зріле мислення, наполеглива праця і сприяння об'єктивних законів світового розвитку» допомогли нам знаходити омріяний мудрецами шлях золотої середини. Він допоможе нашому народу усвідомити себе і своє покликання, переорганізувати власну еліту і стати модерною нацією, яка зможе реалізувати колосальні можливості, які перед нею відкриває сучасний період світового розвитку. І тоді здійсняться старі пророцтва, про які писав Йоган Гортфрід Гердер: «Україна стане колись новою Елладою. Прекрасне підсоння цієї країни, гідна вдача народу, його музичний хист, плідюча земля – колись пробудяться. З малих племен, якими адже ж були колись греки, повстане велика культурна нація. Її межі протягнуться до Чорного моря, а звідти ген у широкий світ» [4, 145].

Ми стали свідками і співучасниками цього нового про-
буження зміненого суспільства, ближчого до Бога і його

законів. Наше завдання допомагати новій владі у здійсненні її благодородних цілей.

Література

1. Голубець М. Велика історія України. – Київ: Глобус, 1993. – 352 с.
2. Полянський О. Західна Україна у двох революціях. 1848-1918. – Тернопіль: Джура, 1998. – 53 с.
3. Савка Б. А смерть їх безсмертям зустріла. – Київ: Глобус, 1993. – 332 с.
4. Продух Миро. Нація золотих комірців. – Тернопіль: Мандрівець, 1994. – 160 с.
5. Гришук Г. Так поставало Тернопілля. – Тернопіль, 2001. – 122 с.
6. Шостак Й. Відродження держави. – Тернопіль: Джура, 2001. – 448 с.
7. Погрібний А. Якби ми вчилися так, як треба. – Київ: Школяр, 1998. – 288 с.
8. Завійська Г., Маланюк М. Не закінчена книга про мужніх галичанок. – Тернопіль, 1999. – 172 с.
9. Маланюк М., Квасниця Ф., Горин Г. Село Джурин. – Тернопіль, 2000. – 120 с.
10. Маланюк П.М., Білик Л.Р., Маланюк М.П. Творчий потенціал української гімназії. – Тернопіль, 1999. – 158 с.
11. Маланюк М. Нескорені волинянки Тернопільського краю. – Тернопіль, 2000. – 154 с.
12. Маланюк М.П. Пошануймо подвиги повстанок Чортківщини. – Тернопіль, 2000. – 152 с.
13. Маланюк М. Возвеличмо героїнь Бучацької землі. – Тернопіль, 2000. – 104 с.
14. Мак Б. Вільна Україна – сенс нашого життя. – Тернопіль, 2001. – 96 с.
15. Маланюк М. Вони прокладали шлях до волі. – Тернопіль, 2002. – 92 с.